

ਮੌਤ ਦਰ ਮੌਤ

ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗਾਠੇ ਦੇ ਏਸੇ ਨਾਮ ਦੇ ਨਾਵਲ ਦਾ ਨਾਟਕੀ ਰੂਪਾਂਤਰਣ

ਪਾਤਰ

ਬਾਬਾ ਜੀ—ਪੁਰਾਣਾ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ

ਸੂਤਰਧਾਰ

ਜੈਦੀ—57 ਸਾਲ

ਪਾਖਰ—ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਾਧਾਰਨ ਵਿਅਕਤੀ

ਬੋਧਾ ਸਿੰਘ—ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਲਹਿਰ ਦਾ ਸਰਗਰਮ ਵਰਕਰ

ਮੌਤ ਦਰ ਮੌਤ

[ਨਾਟਕ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੰਚ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਇਹ ਕੁਮੈਂਟਰੀ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।]

ਆਵਾਜ਼ : ਕੁਝ ਜਜ਼ਬੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਜਿਹੜੇ ਲੱਖ ਤੂਫਾਨਾਂ, ਝੱਖੜਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸਾਂਭਣ ਜੋਗੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਜਜ਼ਬਾ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਲਈ ਸਾਂਭਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ ਸਾਂਝੀ ਪੰਜਾਬੀਅਤ। 1947 ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੰਡ ਵੇਲੇ ਬੜੇ ਕੌੜੇ ਤਜਰਬੇ ਹੋਏ। ਮਨੁੱਖਤਾ ਤੋਂ ਡਿੱਗੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਦੋਨੋਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਹੋਈਆਂ ਪਰ ਜਦੋਂ ਠੰਢ ਠੰਢਾਰ ਹੋਈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। ਕੁਝ ਚੰਗੀ ਹਵਾ ਚਲੀ। ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਸ਼ੈਦਾਈਆਂ ਨੇ ਦੋਨੋਂ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਸਾਂਝੀਆਂ ਮਿਲਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ੈਦਾਈਆਂ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਝੱਖੜਾਂ, ਤੂਫਾਨਾਂ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਆਏ ਹੋਏ ਵੀ ਆਪਣਾ ਦਿਮਾਗੀ ਸੰਤੁਲਨ ਨਹੀਂ ਗਵਾਉਂਦੇ ਤੇ ਕੁਝ ਚੰਗਾ ਕਰ ਨਿਬੜਨਾ ਲੋਚਦੇ ਹਨ।

(ਮੰਚ 'ਤੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਇਕ ਪਾਤਰ ਬਾਬਾ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼)

ਬਾਬਾ : ਮੈਨੂੰ ਬਾਬਾ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ। ਉਮਰ ਦੇ ਇਸ ਪੜਾਅ ਤੇ ਪੁੱਜਿਆ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿਛਲੇ 65 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹ ਹਾਂ। ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਸਾਂ ਜਦੋਂ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਲੱਗੀ ਸੀ ਤੇ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਆਵਾਜ਼ ਪਈ ਸੀ—

ਆਵੋ ਨੀ ਭੈਣੋ ਰਲ ਗਾਵੀਏ ਘੋੜੀਆਂ
ਜੰਝ ਤੇ ਹੋਈ ਏ ਤਿਆਰ ਵੇ ਹਾਂ
ਮੌਤ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਪਰਨਾਵਣ ਚੱਲਿਆ,
ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਸਰਦਾਰ ਵੇ ਹਾਂ
ਜੰਡੀ ਤੇ ਵੱਢੀ ਲਾੜੇ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ
ਸਬਰ ਦੀ ਮਾਰ ਤਲਵਾਰ ਵੇ ਹਾਂ।

ਉਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਜੰਡੀ ਵੱਢਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਦੀ ਬਿਲਕੁਲ ਸਮਝ ਨਹੀਂ

ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਵੇਲੇ ਜਦੋਂ ਸਾਧਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੂਆਂ ਨੂੰ ਜਰਵਾਣੇ ਚੁੱਕ ਲਿਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਰਸਮ ਚੱਲੀ ਸੀ ਕਿ ਵਿਆਹ ਉਹੀ ਕਰਵਾਏ ਜੋ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਧਨੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਵਿਆਹੁਤਾ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦੀ ਰਖਵਾਲੀ ਕਰ ਸਕੇ। ਸੂਰਮਗਤੀ ਦੀਆਂ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਦਿਆਂ-ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜੰਗ-ਏ-ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਕੁੱਦਿਆ। ਕਈ ਵਾਰ ਜੇਲ੍ਹ ਹੋਈ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਇਸੇ ਲੜੀ ਵਿਚ 1947 ਦੀ ਵੰਡ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਤੇ ਹੰਢਾਇਆ ਤੇ ਇਸ ਵੰਡ ਵੇਲੇ ਵੀ ਇਕ ਦੁਖਆਰੀ ਪਾਤਰ ਸੀਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ 17-18 ਸਾਲ ਦੀ ਮੁਟਿਆਰ ਜੈਦੀ ਤੇ ਹੁਣ ਇਕ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦੀ ਮਾਂ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਾਲੀ ਵੀ ਸੁਹੱਪਣ ਦਾ ਇਕ ਜਲਾਲ ਟਪਕਦਾ ਹੈ।

(ਜੈਦੀ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ)

ਜੈਦੀ : ਦੇਖ ਲਓ ਬਾਬਾ ਜੀ, ਤੁਹਾਡਾ ਲਾਡਲਾ ਹੁਣ ਤੱਕ ਸਕੂਲੋਂ ਨਹੀਂ ਮੁੜਿਆ।

ਬਾਬਾ : ਮੇਰਾ ਲਾਡਲਾ ਤਾਂ ਜੈਦੀਏ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਨਲੀ ਚੋਚੋ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਹ ਨੀਲੂ ਸ਼ਾਹ ਏ, ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਬੰਦਾ, ਦੋ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਬਾਪ।

ਜੈਦੀ : ਦੋ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਬਾਪ ਬਣ ਗਿਆ ਏ, ਪਰ ਫਰਕ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਿਆ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿੱਦੀ ਦਾ ਜ਼ਿੱਦੀ ਏ, ਜੋ ਗੱਲ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਆ ਜਾਏ, ਉਹ ਪੂਰੀ ਕਰਕੇ ਹਟਦਾ ਏ।

ਬਾਬਾ : ਤੇ ਹੁਣ ਉਹਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਆਇਆ ਏ ਕਿ ਜਿਥੇ ਉਹ ਖੇਡਦਾ ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ ਏ, ਉਸ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੇ, ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਭਾਈਚਾਰਾ ਟੁੱਟਦਾ ਪਿਆ ਏ, ਤੇ ਉਸ ਸਾਂਝੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨਾ ਉਹਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਏ।

ਜੈਦੀ : ਬਾਬਾ ਜੀ, ਉਹਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਰਾਖੀ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ ? ਜਿਹਦੇ ਨਾਲ ਨਿਕਾਹ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਤੋਂ ਲਿਆਇਆ ਏ, ਉਹਦੀ ਰਾਖੀ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ, ਨਿੱਕੇ ਬਾਲਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ ?

ਬਾਬਾ : ਅੱਗੇ ਤੇਰੀ ਰਾਖੀ ਕਿੰਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ ?

ਜੈਦੀ : ਤੁਸੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਬਹੁੜਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਛੱਪਰੇ ਨੇ ਕੁੱਪਤ ਕਰ ਹੀ ਲੈਣਾ ਸੀ।...ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਵੀ ਜਦੋਂ ਉਸ ਘੜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਕੰਬ ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ। ਬਰਛਾ ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸੀ, ਨੀਲੂ

ਮੇਰੀ ਕੁੱਖ ਵਿਚ ਸੀ। ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਜੈਦੀਏ ਜੇ ਤੂੰ ਨਾਂਹ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਇਸੇ ਬਰਛੇ ਨਾਲ ਤੇਰਾ ਤੇ, ਤੇਰੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਘਾਤ ਕਰ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਤਰਲੇ ਕੀਤੇ, ਇਹਦਾ ਬਾਪ ਗਿਆ ਲਾਹੌਰ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਮੇਰੇ ਤੇ ਰਹਿਮ ਕਰ, ਮੇਰੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਤੇ ਰਹਿਮ ਕਰ, ਜਿਹਨੂੰ ਮੇਰੀ ਕੁੱਖ ਨੇ ਸਾਂਭਿਆਂ ਹੋਇਆ ਏ...ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ...ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਆ ਗਏ।

ਬਾਬਾ : ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਮੇਰਾ ਫਰਜ਼, ਮੇਰਾ ਧਰਮ, ਮੇਰਾ ਸਿਧਾਂਤ ਮੈਨੂੰ ਉਥੇ ਲੈ ਆਇਆ ਸੀ।

ਜੈਦੀ : ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪਨਾਹ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਲੈ ਆਏ, ਨੀਲੂ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ 'ਚ ਹੀ ਤਾਂ ਜਨਮ ਲਿਆ ਸੀ।

ਬਾਬਾ : ਤੇ ਤੂੰ ਇਹ ਵੀ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਤੂਫਾਨ ਆਇਆ ਸੀ ਤੇ ਜਿਸ ਤੂਫਾਨ ਨੇ ਅਚਨਚੇਤੀ ਭਿਆਨਕਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਤੂਫਾਨ ਅਚਨਚੇਤ ਠੰਢਾ ਵੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਰਲ ਕੇ ਤੇਰੇ ਢੱਠੇ ਘਰ ਨੂੰ ਸਵਾਰਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਛਪਰਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ।

ਜੈਦੀ : ਹਾਂ, ਉਹ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਅੱਖ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੱਕਦਾ ਤੇ ਫੇਰ ਤੁਹਾਡੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ ਤੇ ਇਹੀ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਚੰਗੇ ਬੰਦੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਧੀ ਭੈਣ ਦੀ ਰਾਖਵਾਲੀ ਕਰਦੇ ਨੇ ਤੇ ਉਹਨੇ ਹੌਲੇ ਜਿਹੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਚੰਗਾ ਵੀ ਬਣਾਂਗਾ ਜੈਦੀਏ।

ਬਾਬਾ : ਤੇ ਫੇਰ ਉਹ ਚੰਗਾ ਬਣਿਆ ਕਿ ਨਾ ?

ਜੈਦੀ : ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਫੇਰ ਕਦੇ ਵੀ ਉਹਦੇ ਕੋਲੋਂ ਡਰ ਨਹੀਂ ਲਗਿਆ, ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਜਿਹੜੀ ਵਾ ਚੱਲੀ ਏ ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੋਚ ਕੇ ਹੀ ਕੰਬ ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ ਤੇ ਨਾਲੇ ਨੀਲੂ ਦਸਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਜਿਹੜੀ ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ ਲਹਿਰ ਚੱਲੀ ਏ, ਉਹਦਾ ਆਗੂ ਬੋਧਾ ਏ, ਹੁਣ ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਕੋਈ ਜਰਨਲ ਬਣਿਆ ਏ ਤੇ ਵੱਡਾ ਸੂਰਮਾ ਕਹਿਲਾਉਂਦਾ ਏ।

ਬਾਬਾ : ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਜੈਦੀਏ ਇਹ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਤੋਂ ਬੋਧੇ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਿਆਇਆ ਏ।

ਜੈਦੀ : ਆਹੋ ਬਾਬਾ ਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਕਦੋਂ ਭੁੱਲਣੈਂ, ਸਤਮਾਹਾ ਜੰਮਿਆਂ ਸੀ ਮਾਂ ਇਹਦੀ ਬਿਮਾਰ, ਇਹਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਿਆਉਣ ਜੋਗੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਪਿਲਾਇਆ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਨੀਲੂ ਤੋਂ ਇਹ ਪੂਰੇ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਛੋਟਾ ਏ, ਇਕ ਛਾਤੀ ਤੋਂ ਨੀਲੂ ਦੁੱਧ ਪੀਂਦਾ ਤੇ ਦੂਜੀ ਤੋਂ

ਉਹ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਉਹ ਮੇਰੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਪਲੇ ਦੋਨੋਂ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਨੇ।...

ਬਾਬਾ : ਬੋਧੇ ਦੀ ਮਾਂ ਜਗਦੀਸ਼ ਕੌਰ ਨੇ ਵੀ ਤਾਂ ਕਦੇ ਤੇਰਾ ਅਹਿਸਾਨ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਇਆ।

ਜੈਦੀ : ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੁਣ ਤੱਕ ਪੁੱਗਦੀ ਆ ਰਹੀ ਏ, ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਅਜਿਹੇ ਤਕੜੇ ਜੇਰੇ ਵਾਲੀ ਜੱਟੀ ਵੇਖਣੀ। ਅਕੇਰਾਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਨਾਲ ਦੂਹਰੇ ਦੂਹਰੀ ਹੁੰਦੀ, ਆਪਣੀ ਖੁਰਲੀ ਤੇ ਸੱਜਰ ਸੂਈ ਮੱਝ ਬੰਨ੍ਹ ਗਈ, ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਬੋਧੇ ਦਾ ਬਾਬਾ ਜਦੋਂ ਬਹੁਤਾ ਹੀ ਔਖਾ ਭਾਰਾ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਸ਼ੀਹਣੀ ਵਾਂਗ ਗਰਜਦਿਆਂ ਆਖਿਆ ਆਹ ਤੇਰਾ ਪੋਤਾ, ਜੈਦੀ ਦੇ ਦੁੱਧ ਤੇ ਹੀ ਪਲਿਐ, ਉਹ ਦਿਨ ਭੁੱਲਗੇ!

(ਫੇਰ ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਅੱਖਰੂਆਂ ਨੂੰ ਪੁੰਝਦੀ ਏ)

ਤੇ ਦੇਖੋ ਬਾਬਾ ਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਨੀਲੂ ਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਧਮਕੀ ਭਰੀ ਚਿੱਠੀ ਆਈ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਤੇ ਬੋਧੇ ਦੇ ਹੀ ਦਸਖਤ ਨੇ, ਉਹ ਹੁਣ ਜਰਨਲ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਾਬਾ : ਤੂੰ ਜੈਦੀਏ, ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰ, ਮੈਂ ਬੋਧੇ ਵੱਲ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰੀਕੇ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਾਂਗਾ। ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਘਰ ਜਾ, ਨੀਲੂ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਘਰੇ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

(ਜੈਦੀ ਅੱਖਾਂ ਪੁੰਝਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ)

ਦਰਸਕੋ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਈ, ਉਸਦੀ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਜੈਦੀ ਹੈ। ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਜਿਹੜੇ ਹੋਰ ਦੋ ਪਾਤਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਨੀਲੂ ਅਤੇ ਬੋਧਾ ਹਨ। ਨੀਲੂ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗ ਹੀ ਗਿਆ ਹੋਣਾ ਏ। ਜੈਦੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਾਪ ਦਾ ਪੁੱਤਰ। ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ, ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ, ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਉਹਦੀ ਰਾਖੀ ਕੀਤੀ। ਕਈ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਸੰਤਾਲੀ ਵੇਲੇ ਜਿਹੜੇ ਭਰਿਆਈ ਰਹਿ ਗਏ, ਉਹ ਸਿੰਘ ਸਜ ਗਏ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਨੀਲੂ, ਨੀਲੂ ਖਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਇਕ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਕ ਏ। ਬੋਧਾ ਉਹਦਾ ਹਮ-ਉਮਰ,

(ਰਾਧੇ ਪੰਡਤ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਆਵੇਗਾ ਜਿਸ ਨੇ ਜੈਦੀ ਉੱਤੇ

ਚਾਦਰਪਾਈ)

ਇਕੋ ਹੀ ਮਾਂ ਦੀ ਛਾਤੀ ਤੋਂ ਦੁੱਧ ਪੀਣ ਵਾਲਾ, ਨੀਲੂ ਦਾ ਭਰਾ ਹੀ ਸਮਝੋ, ਹੁਣ ਇਕ ਐਸੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਮੁੱਦਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਜੈਦੀ ਨੇ ਦੱਸ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਪਾਤਰ ਨੇ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਦੇ। ਮੈਂ ਆਪ ਵੀ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਪਾਤਰ ਹਾਂ ਤੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕਥਾਵਾਚਕ ਹਾਂ। ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ 'ਮੌਤ ਦਰ ਮੌਤ' ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਾਵਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗਾਸੇ ਨੇ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਨਾਟਕੀ ਗਾਥਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ-ਪਿੰਡ ਦੀ ਇਕ ਸੱਥ ਤੋਂ।

(ਪਾਖਰਮੂੰਹ ਵਿਚ ਬੁੜ-ਬੁੜ ਕਰਦਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਚਾਲੀ-ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਦਾ ਬਜ਼ੁਰਗ ਕਰੜ-ਬਰੜੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਸਿਰ ਤੇ ਪਰਨਾ)

ਪਾਖਰ : ਮਾਰ ਦਿਓ ਸਾਰੇ, ਕਰ ਦਿਓ ਨਿਪੁੱਤੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਨੂੰ-ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿਓ, ਧਰਮ ਦਾ ਨਾਂ ਉੱਚਾ ਕਰ ਦਿਓ।

ਬਾਬਾ : ਕੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ਪਾਖਰਾ ?

ਪਾਖਰ : ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਾਬਾ ਜੀ, ਉੱਥੀ ਚਿੱਤ ਰਾਜੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਇਹ ਮਾਰਧਾੜ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਸੁਣਕੇ ਤੇ ਇਹ ਮਾਰਧਾੜ ਹੁੰਦੀ ਪਈ ਸਭ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ।

ਬਾਬਾ : ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ?

ਪਾਖਰ : ਮੈਂ ਸੋਚ ਸੋਚ ਕੇ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਧਰਮਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਪੁੱਠੀ ਨਾੜ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਏ, ਜਿਹੜੀ ਫੇਰ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦੇਂਦੀ ਤੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਾ ਦੇਵੋ ਕਿ ਬੰਦੇ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਧਰਮ ਨੂੰ ਪਕੜ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਏ, ਇਹਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਏ ?

ਬਾਬਾ : ਓਏ ਪਾਖਰਾ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ , ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਫੈਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਬਾਹਲਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਂਜ ਤੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਆਈ ਕਿਉਂ ? ਧਰਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨੇਕ ਨੀਅਤੀ ਨਾਲ ਜੀਣਾ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਨੇ।

ਪਾਖਰ : ਇਹ ਬਾਬਾ ਜੀ, ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਿਣ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੇ ਅਸਲ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਏ।

ਬਾਬਾ : ਅਸਲ ਕੀ ਏ ?

ਪਾਖਰ : ਅਸਲ ਤਾਂ ਦਿਸਦਾ ਪਿਆ ਏ, ਉੱਤੋਂ ਉੱਤੋਂ ਬਾਣੀ ਦੁਹਰਾਉਂਦੇ ਆਖਣਗੇ-ਇਕ ਨੂਰ ਤੇ ਸਭ ਜਗ ਉਪਜਿਆ, ਕੌਣ ਭਲੇ ਕੌਣ

ਮੰਦੇ ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਪਤਾ ਕੀ ਸੋਚਣਗੇ
ਹਮ ਹੀ ਹੈ ਇਕ ਨੂਰ ਦੇ ਬੰਦੇ
ਬਾਕੀ ਹਨ ਸਭ ਨੀਚ ਤੇ ਗੰਦੇ

ਤੇ ਇਸੇ ਸੋਚ ਨੇ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਵਖਤ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਏ (ਮਾਸਟਰ
ਨੀਲੂ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਵੇਖ ਕੇ) ਜੇ ਨਹੀਂ ਇਤਬਾਰ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਮਾਸਟਰ
ਨੀਲੂ ਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਪੁੱਛ ਲੈਣੇ ਹਾਂ।

ਨੀਲੂ : (ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਗੋਡੇ ਹੱਥ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ) ਬਾਬਾ ਜੀ ਅੱਜ ਪਾਖਰ ਨੇ
ਕੀ ਪੁੱਛ ਪਾਈ ਏ।

ਬਾਬਾ : ਆਪਣਾ ਇਹ ਪਾਖਰ ਉਮਰ ਦਾ ਵਡੇਰਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਏ,
ਫਲਾਸਫਰ ਬਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਏ।

ਪਾਖਰ : ਤੇ ਮਾਸਟਰਾ, ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਦੋ ਟੁੱਕ ਜਵਾਬ ਦੇ।

ਨੀਲੂ : ਦੋ ਟੁੱਕ ?

ਪਾਖਰ : ਆਹੋ, ਤੁਹਾਡੇ ਪਾੜਿਆਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਨੁਕਸ ਏ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲੋਂ
ਜੇ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ
ਥਾਂ ਸਾਰਾ ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਲ ਮਾਰੋਗੇ ਕਿ ਫਲਾਣੇ ਵੇਲੇ ਇਹ ਹੁੰਦਾ
ਸੀ, ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਅੱਜ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਏ, ਉਹ ਨਹੀਂ ਦੱਸਣਗੇ-ਤੇ
ਮਾਸਟਰਾ ਮੈਨੂੰ ਦੋ ਟੁੱਕ ਜਵਾਬ ਦੇ ਕਿ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜੋ
ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਮਜ਼ਹਬ ਦੀ ਪੂਛ ਫੜੀ ਹੋਈ ਏ, ਇਹ ਦਾ ਕੋਈ
ਫਾਇਦਾ ਏ ? ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤੇ ਮੰਦਰ ਮਸੀਤਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਉਸਾਰੇ ਪਏ
ਨੇ ਫੇਰ ਇਹਨਾ ਦੀ ਖਾਤਰ ਫਸਾਦ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਭਲਾ ਇਹ ਮਨੁੱਖ
ਦਾ ਕੁਝ ਸਵਾਰਦੇ ਨੇ।

ਨੀਲੂ : ਵੇਖ ਬਈ ਪਾਖਰਾ, ਇਕ ਵੇਲਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਪਾਖਰ : ਲਓ ਵੇਖ ਲਓ ਬਾਬਾ ਜੀ, ਹੋਈ ਨਾ ਉਹੀ ਗੱਲ...ਇਕ ਵੇਲਾ ਹੁੰਦਾ
ਸੀ...ਪਾੜਿਆ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਵੇਲਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਵੇਲਾ ਆਏਗਾ, ਮੈਂ
ਤਾਂ ਗੱਲ ਅੱਜ ਦੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਜਿਹੜਾ ਵੇਲਾ ਆਇਆ
ਹੋਇਆ ਏ, ਅੱਜ ਦੱਸ ਬਈ ਜਿਹੜੇ ਬੰਦੇ ਨੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਪੂਛ ਫੜੀ
ਹੋਈ ਏ, ਇਹਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਏ ?

ਬਾਬਾ : ਇਹ ਤਾਂ ਪਾਖਰਾ, ਤੂੰ ਮਾਸਟਰ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ ਏ।

ਪਾਖਰ : ਤੇ ਬਾਬਾ ਜੀ, ਬਚਦੇ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਤੁਸੀਂ ਦੇਸ਼
ਭਗਤੀ ਦੀ ਰੱਟ ਲਾਈ ਰੱਖਦੇ ਹੋ, ਤੁਹਾਥੋਂ ਵੀ ਪੁੱਛਣੈ ਕਿ ਆਖਰ
ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਸ਼ੈਅ ਕੀ ਏ ? ਹਾਂ ਤੇ ਮਾਸਟਰਾ ਕੀ ਜੁਆਬ ਏ ਤੇਰਾ ?

ਨੀਲੂ : ਤੇਰਾ ਇਹਦੇ ਬਾਰੇ ਕੀ ਖਿਆਲ ਏ ?

ਪਾਖਰ : ਲਓ ਬਾਬਾ ਜੀ, ਫੇਰ ਮਾਸਟਰ ਨੇ ਪਾੜਿਆ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਕਰ ਤੀ ।
ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ ਥਾਂ ਅਗਲੇ ਉੱਤੇ ਸਵਾਲ ਕਰ ਦੇਵੋ ।

ਜੈਦੀ : ਵੇ ਪਾਖਰ, ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਘੋਰਿਆ ਹੋਇਆ ਏ ?

ਪਾਖਰ : ਲਓ ਹੁਣ ਬੀਬੀ ਜੈਦਾਂ ਆ ਗਈ ਏ, ਹੁਣ ਆਪਣੀ ਦਾਲ ਨਹੀਂ
ਗਲਣੀ ।

ਜੈਦੀ : ਨਾ ਗੱਲ ਕੀ ਏ ?

ਪਾਖਰ : ਗੱਲ ਇਹ ਵੇ ਕਿ ਤੂੰ ਮਰਾਸਣ ਹੋ ਕੇ ਰਾਧੇ ਪੰਡਤ ਨਾਲ ਚੁੰਨੀ ਪਾ
ਲਈ ਸੀ ਜਾਂ ਰਾਧੇ ਪੰਡਤ ਨੇ ਤੇਰੇ ਉੱਤੇ ਚੁੰਨੀ ਪਾ ਲਈ ਸੀ, ਭਲਾ
ਕਿਉਂ ?

ਜੈਦੀ : ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਧੇ ਪੰਡਤ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗਾ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਰਾਧੇ ਪੰਡਤ
ਨੂੰ ।

ਪਾਖਰ : ਇਹਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਟੁੱਕ ਤੇ ਮਾਸਟਰਾ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਭਾਵੇਂ
ਅੱਖਰਾਂ ਤੋਂ ਕੋਰੀ ਏ, ਪਰ ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਸਿਆਣੀ ਏ । ਸੱਚ ਇੰਦਰਾ
ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਥਾਂ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ
ਮਾਮਲਾ ਹੀ ਨਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ।

ਨੀਲੂ : ਕਿਉਂ ?

ਪਾਖਰ : ਇਹ ਪੁੱਛਦੀ ਸੰਤ ਜੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਚਾਹੀਦੈ, ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਅਸੀਂ
ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਤੋੜੀਆਂ ਜਾਣ ਤੇ ਇਹਨੇ
ਕਹਿਣਾ ਸੀ, ਲਓ ਟੁੱਟ ਗਈਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਮਰਜ਼ੀ ਆਪਣਾ ਰਾਜ
ਚਲਾਓ, ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਜੋ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਕਰ ਸਕਾਂਗੇ ਅਸੀਂ
ਕਰ ਦੇਵਾਂਗੇ, ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋਏ, ਤੁਸੀਂ
ਕਰ ਦੇਣਾ ।

ਜੈਦੀ : ਤੇ ਹੋਰ ਕੀ ਬੰਦੇ ਨੇ ਕੁਝ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਣਾ ਏ, ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਕੋਈ
ਵਸਾਹ ਏ, ਬੰਦਾ ਦੋ ਘੜੀਆਂ ਹੱਸ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰ ਦੇਵੇ, ਉਹੀ ਚੰਗੀ
ਏ ।

ਪਾਖਰ : ਇਹ ਹੋਈ ਨਾ ਗੱਲ ।

ਨੀਲੂ : ਪਰ ਪਾਖਰ ਗੱਲ ਇਥੇ ਮੁਕਦੀ ਨਹੀਂ ਨਾ, ਗੱਲ ਇਹ ਹੁੰਦੀ ਏ ਕਿ
ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਕੌਣ ਬੈਠੇ ? ਸਲਾਮਾਂ ਕਿਹਨੂੰ ਹੋਣ...?

ਪਾਖਰ : ਝੂਠੀ ਖੇਡ, ਕੁਰਸੀ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਹੋਏ ਤਾ ਕਾਹਦੀ ਸਲਾਮ ? ਸਲਾਮ
ਤਾਂ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਵੇਖ
ਲਵੋ, ਇਹ ਕਿਹੜੀ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬੈਠੇ ਨੇ, ਪਰ ਪਿੰਡ ਦਾ ਹਰ ਬੰਦਾ
ਫਤਿਹ ਬੁਲਾ ਕੇ ਲੰਘਦਾ ਏ-ਹਾਂ ਤੇ ਜੈਦੀਏ-ਤੇਰਾ ਹਾਲ ਕੀ ਏ ?

- ਕਦੇ ਸਾਡੇ ਯਾਰ ਰਾਧੇ ਪੰਡਤ ਦੀ ਯਾਦ ਆਈ ਏ ਕਿ ਨਾ ? ਇਕ ਨੰਬਰ ਦਾ ਬੰਦਾ ਸੀ।
- ਜੈਦੀ : ਉਹਦੇ ਵਰਗਾ ਵੀ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਹੋ ਸਕਦੈ ?
- ਬਾਬਾ : ਸਾਫ਼ ਦਿਲ ਬੰਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਦਿਨ ਕਲ੍ਹ ਵਾਂਗ ਯਾਦ ਏ, ਜਦੋਂ ਉਹਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆ ਕੇ ਕਿਹਾ ਸੀ 'ਤਾਇਆ ਮੈਂ ਜੈਦੀ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਚੁੰਨੀ ਪਾਉਣੀ ਏ ਤੇਰੀ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਚਾਹੀਦਾ ਏ' ਮੈਂ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਨਾਲੇ ਨੀਲੂ ਦੀ ਵੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ, ਇਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸੀ, ਉਹਨੇ ਵਚਨ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਵਚਨ ਨਿਭਾਇਆ ਵੀ।
- ਜੈਦੀ : ਜਹਾਨ ਜਾਣਦਾ ਏ ਬਾਬਾ ਜੀ, ਉਹਨੇ ਨੀਲੂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਾਪੂ ਵਾਲਾ ਪਿਆਰ ਦਿੱਤਾ (ਅੱਖਾਂ ਪੂੰਝਦੀ ਏ)
- ਪਾਖਰ : ਰੋਂਦੀ ਕਿਉਂ ਏ ਭੈਣੇ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ।
- ਨੀਲੂ : ਮਾਂ ਤੂੰ ਆਈ ਕਿਧਰ ਸੀ ?
- ਜੈਦੀ : ਵੇ ਸੌਦਾ ਲੈਣ ਨਿਕਲੀ ਸਾਂ।
- ਨੀਲੂ : ਤੂੰ ਘਰ ਜਾ, ਮੈਨੂੰ ਦੱਸ ਕੀ ਲਿਆਉਣਾ ਏ, ਮੈਂ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਆਂ।
- ਪਾਖਰ : ਵੇਖਿਆ ਬਾਬਾ ਜੀ, ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ ਥਾਂ ਭੱਜਣ ਨੂੰ ਫਿਰਦਾ ਏ, ਕੋਈ ਨੀਂ ਬੱਚੂ ਫੇਰ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਤੈਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ, ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ।
- ਨੀਲੂ : ਚਾਚਾ, ਤੇਰੇ ਸਵਾਲ ਦਾ ਦੋ ਟੁੱਕ ਕੀ, ਇਕ ਟੁੱਕ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਹੈ, ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਫਾਇਦਾ ਬਾਰੇ ਦੋ ਗਵਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਨੇ, ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਹੁਣ ਸਮਝ ਲੈ ਕਿ ਧਰਮ ਉਦੋਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੋ ਜਾਂਦੈ, ਜਦੋਂ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਾਲੇ, ਪੈਸੇ ਵਾਲੇ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਘੋੜਾ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਅਸਵਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ, ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪੌੜਾਂ ਹੇਠ ਦਰੜ ਕੇ ਕੁਰਸੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਦੇ ਨੇ-ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਰਸੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਨੇ ਤੇ ਚਾਚਾ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਏ।
- ਬਾਬਾ : ਦੇਖ ਲੈ ਪਾਖਰ, ਫੇਰ ਆਪਣੇ ਮਾਸਟਰ ਨੇ ਨਿਚੋੜ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਨਾ ? ਇਹ ਪਾਠਿਆਂ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਏ।
- ਪਾਖਰ : ਬਾਬਾ ਜੀ, ਨਿਚੋੜ ਅਸੀਂ ਵੀ ਕੱਢਿਆ ਹੋਇਆ ਏ, ਪਰ ਉਹ ਫੇਰ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਦੱਸਾਂਗੇ।
- ਜੈਦੀ : ਵੇ ਖੰਡ ਵੀ ਲਿਆਉਣੀ ਏ ਤੇ ਚੌਲ ਵੀ।
- ਪਾਖਰ : ਕਿਉਂ ਆਪਣੇ ਪੰਡਤ ਦਾ ਸਰਾਧ ਕਰਨਾ ਏ ?
- ਜੈਦੀ : ਨਹੀਂ ਪਾਖਰਾ, ਮੇਰੀ ਨਨਾਣ ਰਫੀਕੋ ਕਰਾਚੀ ਤੋਂ ਆਈ ਹੋਈ ਏ।

ਪਾਖਰ : ਆਪਣੇ ਸੱਗਰ ਦੀ ਭੈਣ ?

ਜੈਦੀ : ਆਹੋ ।

ਪਾਖਰ : ਲੈ ਖਾਂ, ਫੇਰ ਤੇ ਮੌਜਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਏਨੇ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਦਰਸ਼ਨ ਪਰਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਣਗੇ, ਬਾਬਾ ਜੀ ਆਪਾਂ ਨਿੱਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਇਕੱਠੇ ਖੇਡਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ ।

ਜੈਦੀ : ਉਹਨੂੰ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬਸ ਕਲ੍ਹ ਵਾਕੁਣ ਯਾਦ ਨੇ ।

ਪਾਖਰ : ਲੈ ਭਲਾ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਭੁੱਲ ਸਕਦੈ ? ਹੁਣ ਵੀ ਅੱਗੇ ਵਾਂਗ ਸੁਹਣੀ ਏ ।

ਜੈਦੀ : ਆਹੋ ।

ਪਾਖਰ : ਲੈ ਜਦੋਂ ਉਹਦਾ ਨਿਕਾਹ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਇੰਜ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਪਿੰਡ ਦੀ ਰੋਣਕ ਹੀ ਕੋਈ ਖੋਹ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ ਏ- ਓਏ ਕੱਖ ਨਾ ਰਹੇ ਇਹਨਾਂ ਲੀਡਰਾਂ ਦਾ, ਪਿੰਡ ਦੀ ਰੋਣਕ ਐਸੀ ਥਾਂ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮਿਲਣ ਆਉਣ ਲਈ 40 ਸਾਲ ਲੰਘ ਗਏ, ਉਹਨੇ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਿਆ ?

ਜੈਦੀ : ਕਿਸੇ ਕੋਠੇ ਟੱਪਣੇ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ।

ਪਾਖਰ : ਇਹ ਤਾਂ ਜੈਦੀ ਬੀਬੀਏ ਮੇਰੀ ਅੱਲ ਸੀ । ਕੋਠੇ ਟੱਪਣਾ ਮੇਰਾ ਸੁਗਲ ਸੀ ਤੇ ਕੋਠੇ ਟਪਦਿਆਂ ਇਕ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ ਰਫੀਕੋ ਨੂੰ ਮੈਂ ਜਾ ਜਗਾਇਆ ਸੀ ।

ਬਾਬਾ : ਤੇ ਜਿਹੜੀ ਤੇਰੀ ਬਾਬ ਹੋਈ ਸੀ ਉਹ ਵੀ ਦਸਦੇ ਜੈਦੀ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ।

ਪਾਖਰ : ਬਾਬ ਜੋ ਹੋਈ ਸੋ ਹੋਈ...ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕੋਠੇ ਟੱਪਣਾ ਅੱਲ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਸਭ ਕੁਝ ਭੁਲ ਭੁਲਾ ਗਿਆ । ਪਰ ਰਫੀਕੋ ਨੂੰ ਤੇਰਾ ਪਤਾ ਕਿਵੇਂ ਲਗਾ ?

ਜੈਦੀ : ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਈ ਸੀ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ । ਆਪਣੇ ਨੀਲੂ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਵੀ ਉਸੇ ਮਹਲੇ ਦੇ ਨੇ, ਬਸ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਮੋਹ ਉਸ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਲਿਆ ।

ਪਾਖਰ : ਤੇ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਵੇ ?

ਜੈਦੀ : ਨੀਲੂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਬਾਗ ਬਾਗ ਹੋ ਗਈ-ਅਖੇ ਭਾਬੀ ਅੱਲ੍ਹਾ ਤੈਨੂੰ ਜੱਨਤ ਬਖਸ਼ੇ ਕਿ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਨੂੰ ਸਾਂਭਿਆਂ ਤੇ ਵੱਡਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਵੇਲ ਵਧਦੀ ਰੱਖੀ ।

ਪਾਖਰ : ਤੇ ਜੈਦੀ ਬੀਬੀਏ, ਸਾਡੀ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਇਕ ਦੁਆ-ਅੱਲ੍ਹਾ ਤੈਨੂੰ ਜੱਨਤ

ਬਖਸ਼ੇ, ਸਾਡੀ ਰਫੀਕਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

ਜੈਦੀ : ਹੁਣ ਬੁੱਢੇ ਵਾਰੇ ਤੂੰ ਰਫੀਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਕੀ ਲੈਣੈ ?

ਪਾਖਰ : ਅੱਖਾਂ ਠੰਢੀਆਂ ਤੇ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਤੱਤੀਆਂ ਹਵਾਵਾਂ ਚਲਦੀਆਂ ਹੋਣ ਤਾਂ ਠੰਢ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣ ਮਿੱਤਰ ਮਿਲ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕਿਆ ਬਾਤਾਂ-ਤੇ ਮੇਰੀ ਸੁਣ ਤੂੰ ਸੌਦਾ ਆਪ ਲੈ ਆ, ਮਾਸਟਰ ਇਥੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨਾਲ ਗਿਆਨ ਗੋਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਏ ਤੇ ਮੈਂ ਚਲਦਾ ਹਾਂ-(ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ) ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕੋਈ ਕੰਮ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਰਦੀ ਆਵੀਂ ਇਹ ਤੇਰਾ ਆਪਣੇ ਦਿਉਰ ਤੇ ਅਹਿਸਾਨ ਹੋਵੇਗਾ।

(ਪਾਖਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਦੀ ਵੀ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਵੀ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਨੀਲੂ ਗੰਭੀਰ ਹੈ)

ਬਾਬਾ : ਕੀ ਗੱਲ ਏ ਨੀਲੂ ਪੁੱਤਰ, ਕੁਝ ਉਦਾਸ ਲਗਦਾ ਏ ?

ਨੀਲੂ : ਬਾਬਾ ਜੀ ਮਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਇਹ ਇਕ ਹੋਰ ਚਿੱਠੀ ਕੋਈ ਸਕੂਲੇ ਦੇ ਗਿਆ ਏ।

ਬਾਬਾ : ਕੀ ਲਿਖਿਐ ?

ਨੀਲੂ : ਧਮਕੀ ਪੱਤਰ ਏ, ਲਿਖਿਐ ਕਿ ਮਾਰ ਦੇਵਾਂਗੇ, ਜੇਕਰ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣੋ ਨਾ ਹੱਟਿਆ।

ਬਾਬਾ : ਬੋਲੀ ਬੋਲਣੋ ? ਕੀ ਤੇਰੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਜਾਂ ਗਰਮਾ-ਗਰਮੀ ਹੋਈ ?

ਨੀਲੂ : ਗਰਮਾ-ਗਰਮੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਪਰ ਸਕੂਲੇ ਸਟਾਫ ਰੂਮ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆ ਅਖਬਾਰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਕਦੀ ਕਦੀ ਟਿੱਪਣੀ ਜ਼ਰੂਰ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਏ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁਣ ਪਾਖਰ ਚਾਚੇ ਨੇ ਸਵਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਚੋ ਟੁੱਕ ਜਵਾਬ ਪੁੱਛ ਲਿਆ, ਇਵੇਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਜਮਾਤ ਵਿਚ ਨਿਆਣੇ ਪੁੱਛ ਲੈਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਏ-ਇਹ ਆਪਣਾ ਦੇਸੂ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਮਾਰਤਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਟਾਫ ਰੂਮ ਵਿਚ ਆਖ ਦਿੱਤਾ, ਭਲਾ ਇਹ ਕਿਥੋਂ ਦੀ ਸੂਰਮਗਤੀ ਹੋਈ, ਫੇਰ ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਭੜਕ ਉੱਠਿਆ।

ਬਾਬਾ : ਕਿਹੜਾ ਸਰਦੂਲ, ਜਿੰਨ੍ਹੇ ਹੁਣ ਲੰਮੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਰੱਖ ਲਈ ਏ ?

ਨੀਲੂ : ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਇਹ ਤਾਂ ਲੜਾਈ ਦਾ ਇਕ ਪੈਂਤੜਾ ਏ ਤੇ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਭਲਾ ਇਹ ਕੌਣ ਵੇਖਦਾ ਏ ਕਿ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਵੇਖਣਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਏ ਕਿ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਏ। ਉਂਜ ਵੀ ਜਮਾਤ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਂਦਿਆਂ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਗੱਲ ਤੁਰ ਪੈਂਦੀ ਏ, ਜਿਥੇ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂਆਂ

ਨੇ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਪਾਈਆਂ। ਦੁਖੀਆਂ, ਨਿਓਟਿਆਂ, ਨਿਆਸਰਿਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਗੱਲ ਆਖ ਹੁੰਦੀ ਏ। ਪਰਸੋਂ ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਦੀ ਵਿਦਾਇਗੀ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕੁਝ ਦੋਖੀ ਤਾਕਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਏ ਤਾਂ ਉਸੇ ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੌੜੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਸੀ-ਮਾਸਟਰ ਨੀਲੂ ਖਾਂ, ਹੁਣ ਤੁਹਾਡਾ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕੀ ਧਰਿਅੈ। ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਵੰਡਾ ਲਿਆੈ। ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਤਾਂ ਹੁਣ ਖਾਲਸਿਆਂ ਦਾ ਏ-ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਤੁਹਾਡਾ ਏ ਤਾਂ ਸਾਂਭ ਲਵੋ ਪਰ ਨਿਹੱਥਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਨਾਂਅ ਨੂੰ ਦਾਗ ਨਾ ਲਗਾਓ।

ਬਾਬਾ : ਤੇ ਤੇਰਾ ਸ਼ੱਕ ਏ ਕਿ ਉਸੇ ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੱਲ ਅੱਗੇ ਪੁਚਾਈ ਏ।

ਨੀਲੂ : ਹੋ ਸਕਦੈ, ਇਕ ਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਬੋਧੇ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਘੁਸਮੁਸੇ ਵਿਚ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਤੱਕਿਆ ਸੀ। ਤੇ ਬੋਧਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਏ, ਉਹ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਵਿਚ ਏ, ਕਈ ਕਤਲ ਵੀ ਉਹਦੇ ਨਾਂ ਲਗਦੇ ਨੇ ਪੁਲਿਸ ਉਹਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਕਈ ਛਾਪੇ ਮਾਰ ਚੁੱਕੀ ਏ।

ਬਾਬਾ : ਪਰ ਬੋਧਾ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਗਲਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਹਦੇ ਤੇ ਤੇਰੇ ਦਰਮਿਆਨ ਖਾਸ ਸਾਂਝ ਏ।

ਨੀਲੂ : ਬਾਬਾ ਜੀ ਸਾਂਝ ਟੁਟਦਿਆਂ ਕੋਈ ਦੇਰ ਲਗਦੀ ਏ। ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਜਾਇਆ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਸਾਂਝ ਏ, ਤੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਹਨੇਰੀ ਨੇ ਇਹ ਸਾਂਝ ਮਿੱਟਾਂ ਵਿਚ ਤੋੜ ਦਿੱਤੀ। ਬਾਕੀ ਬਾਬਾ ਜੀ, ਅਸੀਂ ਮੀਟਿੰਗ ਬੁਲਾਈ ਏ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਚੱਲਿਆਂ ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਕੁਝ ਉਪਰਾਲਾ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦੈ।

ਬਾਬਾ : ਹਾਂ ਨੀਲੂ, ਉਪਰਾਲਾ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦੈ, ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਤੇ ਸੰਕਟ ਦੀ ਘੜੀ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਏ।

(ਨੀਲੂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਕੁਮੈਂਟਰੀ-ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਥੱਲੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅੱਗੇ ਚਲਦੀ ਗਈ, ਜਦੋਂ ਬੋਧਾ, ਨੀਲੂ ਦੇ ਘਰ ਆਇਆ)

(ਜੈਦੀ ਦਾ ਘਰ)

ਬੋਧਾ : ਮਾਸੀ ?

ਜੈਦੀ : ਕੌਣ ? ਬੋਧਾ ?

ਬੋਧਾ : (ਪੈਂਗੀ ਪੈਂਦੇ ਹੋਏ) ਕਿਹੜੇ ਫਿਕਰਾਂ ਵਿਚ ਡੁੱਬੀ ਹੋਈ ਏਂ ?

ਜੈਦੀ : ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਫਿਕਰ ਏ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਰਹਿਣ।

ਬੋਧਾ : ਕਿੱਥੇ ਗਿਆ ਏ ਆਪਣਾ ਨੀਲੂ ਸ਼ਾਹ ? ਹੁਣ ਤਾਂ ਵੱਡਾ ਕਾਮਰੇਡ ਬਣ ਗਿਆ ਏ।

ਜੈਦੀ : ਤਾਂਹੀਉਂ ਤਾਂ... (ਰੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ)

ਬੋਧਾ : ਤਾਂਹੀਉਂ ਤਾਂ ਕੀ ? ਰੁਕ ਕਿਉਂ ਗਈ ਏਂ ?

ਜੈਦੀ : ਕੁਝ ਨਹੀਂ।

ਬੋਧਾ : ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਕੁਝ ਛੁਪਾਉਂਦੀ ਪਈ ਏ ਮਾਸੀ ?

ਜੈਦੀ : ਨਹੀਂ ਛੁਪਾਉਣਾ ਕਾਹਨੂੰ ਏ ? ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਪਤਾ ਹੀ ਹੋਣੈ।

ਬੋਧਾ : ਸੱਚ ਮਾਸੀ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪਤਾ।

ਜੈਦੀ : ਫੇਰ ਤੂੰ ਇੱਥੇ ਕਿਉਂ ਆਇਆ ਏਂ ? ਨੀਲੂ ਠੀਕ ਹੀ ਆਖਦਾ ਸੀ ਕਿ ਬੋਧਾ...

ਬੋਧਾ : ਬੋਧਾ ਕੀ ?

ਜੈਦੀ : ਕਿ ਬੋਧੇ ਹੋਰੀਂ ਉਹਨੂੰ ਮਾਰਨ ਨੂੰ ਫਿਰਦੇ ਨੇ।

ਬੋਧਾ : ਇਹ ਕੀ ਕਹਿੰਦੀ ਏ ਮਾਸੀ ? ਮੈਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦੱਸ।

ਜੈਦੀ : ਨੀਲੂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਕਮਾਂਡੋ ਫੋਰਸ ਦੀ ਧਮਕੀ ਆਈ ਏ ਤੇ ਨੀਲੂ ਇਹ ਵੀ ਦਸਦਾ ਏ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਤੇਰਾ ਡੂੰਘਾ ਸੰਬੰਧ ਏ।

ਬੋਧਾ : ਮਾਸੀ ਇਹ ਠੀਕ ਏ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਦਰਬਾਰ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਏ ਕਿ ਤੇਰਾ ਮਾਸਟਰ ਨੀਲੂ ਸ਼ਾਹ ਸਮਝਦੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਗਲਤ ਏ, ਪਤਾ ਮੇਰੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਨੀਲੂ ਦੀ ਕੋਈ ਵਾ ਵੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਵੇਖ ਸਕਦਾ। ਮੇਰਾ ਉਹਦਾ ਇਕ ਖਾਸ ਰਿਸ਼ਤਾ ਏ।

ਜੈਦੀ : ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਉਸ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਪਤਾ ਏ ?

ਬੋਧਾ : ਮਾਂ ਦੇ ਦੁੱਧ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕੋਈ ਭੁੱਲ ਸਕਦੈ।

ਜੈਦੀ : ਤੇ ਬੋਧਿਆ, ਉਸ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਸਮਝੋ ਜੇ ਉਸ ਦੀ ਛਾਤੀ ਤੋਂ ਸਾਂਝਾ ਦੁੱਧ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੋ ਜਾਣ।

ਬੋਧਾ : ਮਾਸੀ ਯਕੀਨ ਰੱਖੋ ਬੋਧਾ ਤੇ ਨੀਲੂ ਕਦੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਸਾਡੀਆਂ ਬਚਪਨ ਦੀਆਂ ਏਨੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਨੇ ਕਿ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਚਾਰ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਅਸੀਂ ਵੱਖ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ

(ਫੇਰ ਕੁਝ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹੋਏ) ਨੀਲੂ ਤਾਂ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਬੜਾ ਤਕੜਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਕਿਸੇ ਦਰਖਤ ਤੇ ਚੜ੍ਹਣੋਂ ਝਕਦਾ ਤੇ ਉਹ ਕਾਟੇ ਵਾਂਗ ਵੇਖਦਿਆਂ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਧਰਮਾਂ ਵਾਲੇ ਕਾਬਲੀ ਲਸੂੜਿਆਂ ਦੀ ਟਾਹਣੀ-ਟਾਹਣੀ ਫਿਰ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਮਾਸੀ ਇਹ ਵੀ ਯਾਦ ਏ ਕਿ ਉੱਤੇ ਪੱਕੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਾਬਲੀ ਲਸੂੜੇ ਮੇਰੇ ਕੁੜਤੇ ਵਿਚ ਸੁੱਟਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਹੇਠ ਆ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਸੂੜੇ ਮੈਨੂੰ ਦੇਂਦਾ ਸੀ...ਮਾਸੀ ਹੁਣ ਵੀ ਸਭ ਕੁਝ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਸੁਆਦਲਾ ਲਗਦੈ ਤੇ ਮਾਸੀ ਸੱਚ ਮੰਨ ਇਹ ਵਿਹੜਾ ਨੀਲੂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਆਪਣਾ ਲਗਦੈ...ਪਰ ਯਾਰ ਸਾਡਾ ਹੈ ਕਿੱਥੇ ?

(ਨੀਲੂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਬੋਧੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਪਹਿਲੇ ਤੁਭਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫੇਰ ਸੰਭਲਦਾ ਹੈ)

ਜੈਦੀ : ਲੈ ਆ ਗਿਆ ਈ।

ਨੀਲੂ : ਕੌਣ ਬੋਧਾ ?

ਬੋਧਾ : ਹਾਂ ਬੋਧਾ (ਮਿਲਦੇ ਹਨ) ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਏ ?

ਨੀਲੂ : (ਹਾਲੇ ਵੀ ਖਿਚਾਅ ਵਿਚ) ਨਾ ਇਤਰਾਜ਼ ਕਾਹਨੂੰ ?

ਜੈਦੀ : ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਚਾਹ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹਾਂ।

ਬੋਧਾ : ਫੇਰ ਤੂੰ ਤੁਭਕਿਆ ਕਿਉਂ ?

ਨੀਲੂ : ਪਲ ਦੀ ਪਲ ਇਕ ਵਿਚਾਰ ਆਈ ਸੀ।

ਬੋਧਾ : ਮੈਨੂੰ ਮਾਸੀ ਨੇ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਏ।

(ਨੀਲੂ ਬੋਧੇ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਏ)

ਨੀਲੂ : ਬੋਧਿਆ, ਜੇ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰਨ ਆਇਐ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਨਾ ਮਾਰੀ, ਮਾਂ ਨਹੀਂ ਜਰ ਸਕੇਗੀ। ਚੱਲ ਚੱਲੀਏ ਨਾਮੇ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਟਿੱਬੇ ਤੇ, ਜਿੱਥੇ ਆਪਾਂ ਮੀਂਹ ਪਏ ਤੇ ਵੀਰ ਵਹੁਟੀਆਂ ਕੱਠੀਆਂ ਕਰਦੇ ਸਾਂ, ਤੈਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਆਪਾਂ ਉੱਥੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਗਿੱਲੇ ਕਿੱਲੇ ਰੇਤ ਦੀਆਂ ਘੋੜੀਆਂ ਬਣਾ ਬਣਾ ਖੇਡਿਆ ਕਰਦੇ ਸਾਂ, ਰੱਬ ਦੀ ਘੋੜੀ ਸੁੰਦੀ ਐ, ਬਈ ਰੱਬ ਦੀ ਘੋੜੀ ਸੁੰਦੀ ਐ, ਸੁਣਦਾ ਪਿਆ ?

ਬੋਧਾ : ਚੁੱਪ ਕਿਉਂ ਕਰ ਗਿਆ ਏ, ਬੋਲੀ ਜਾ ਨਾ।

ਨੀਲੂ : ਤੂੰ ਵੀ ਕੁਝ ਬੋਲ ਨਾ।

ਬੋਧਾ : ਨਹੀਂ ਹਾਲੇ ਤੇਰੀ ਵਾਰੀ ਏ, ਮੈਨੂੰ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਸੁਆਦ ਆਉਂਦਾ ਏ।

ਨੀਲੂ : ਤੇ ਫੇਰ ਬੋਧਿਆ ਆਪਾਂ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਆਪਣਾ ਪੈਰ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਘਰੋਚਕੇ

ਜਿਹੇ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਾਂ, ਕਦੇ ਕਦੇ ਗਿੱਲਾ ਕੱਕਾ ਰੇਤਾ ਬਹੁਤਾ ਥਾਪੜਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਤੂੰ...ਕਦੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਵਿਚਾਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਰੇਤੋਂ ਦੀਆਂ ਘੋੜੀਆਂ ਪੈਰ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਕੇ ਢਾਹ ਦੇਂਦਾ ਸੀ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਤੈਨੂੰ ਕਾਹਦਾ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹਦਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਤੂੰ ਉਹ ਘਰੋਚਕਿਆਂ ਨੂੰ ਢਾਹ ਕੇ ਕੱਢਦਾ ਸੀ-ਯਾਦ ਏ ਸਭ ਤੈਨੂੰ ?

ਬੋਧਾ : ਆਹੋ ਯਾਦ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ?

ਨੀਲੂ : ਤੇ ਬੋਧਿਆਂ ਹੋਰ ਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਕੱਚੇ ਰੇਤ ਦੇ ਲੱਭੂ ਵੱਟ-ਵੱਟ ਕੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਮਾਰਦੇ ਸਾਂ। ਤੇਰੀ ਪਿੱਠ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਲੱਭੂ ਪੈਂਦੇ ਤੇ ਤੂੰ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਇਹ ਲੱਭੂਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਖਾਈ ਜਾਂਦਾ...ਕੀ ਸੋਚੀਏ।

ਬੋਧਾ : ਇਹੋ ਕਿ ਬੰਦਾ ਜੇ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਮਾਰ ਖਾਈ ਜਾਏ ਤਾਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਮਾਰੀ ਜਾਂਦੇ ਨੇ-ਮੇਰਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਸਮਝ ਗਿਆ ਏ ਨਾ ? (ਚੁੱਪ) ਜੇ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਤਾਂ ਸਮਝਾ ਦੇਨਾ ਆਂ-ਕੇਂਦਰ ਇਹੋ ਮਾਰ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਏ ਤੇ ਤੇਰੇ ਵਰਗੇ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਹ ਮਾਰ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਖਾਂਦੇ ਰਹੀਏ, ਬੋਲੀਏ ਨਾ।

ਨੀਲੂ : ਮੈਂ ਇਹ ਕਦੋਂ ਕਹਿਨਾ ਵਾ, ਮੈਂ ਤੇ ਉਦੋਂ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਬੋਧਿਆ, ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਮਾਰ ਖਾਣੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਪਰ ਦੋਸਤਾ, ਹੁਣ ਤੂੰ ਚੁੱਪ ਤੋੜੀ ਏ ਤੇ ਪੈ ਗਿਆ ਏ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਿਹੜੇ ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਤੋਂ ਸੱਟਾਂ ਖਾਂਦੇ ਆ ਰਹੇ ਨੇ-ਜਿਹਨਾਂ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ, ਉਹਨਾਂ ਗਰੀਬਾਂ ਨਿਹੱਥਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਕਹਿ ਦੇਂਦੇ ਹੋ ਕਿ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਸੂਹੀਏ ਸਨ-ਬੋਧਿਆ ਭਰਾਵਾਂ, ਤੈਨੂੰ ਚੇਤੇ ਹੋਣਾ ਕਿ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਤੂੰ ਤਕੜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਮਾੜਚੂ ਜਾਣ ਕੇ ਸਾਰੇ ਜੁਆਕ ਤੈਨੂੰ ਕੁੱਟ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਤੂੰ ਬੱਸ ਕਸੀਸੀ ਵੱਟ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਬੋਧਾ : ਹਾਂ ਯਾਦ ਏ ਸਭ ਯਾਦ ਏ।

ਨੀਲੂ : ਤੇ ਹੁਣ ਤੂੰ ਕਸੀਸੀ ਤੋੜੀ ਏ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਅਨਿਆਇ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇਂ...ਇਹ ਬਦਲਾ ਕਿਸ ਕੋਲੋਂ ਲੈ ਰਿਹਾ ਏਂ ? ਤੁਸੀਂ ਦੇਸੂ ਨੂੰ ਮਾਰਤਾ, ਮਾਰਨ ਲੱਗਿਆ ਕੋਈ ਲਕੀਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਖਿੱਚਦੇ।

ਬੋਧਾ : ਕੀ ਕਹਿਨਾ ਏ ? ਦੇਸੂ ਨੂੰ ਕਿਨ੍ਹੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ?

ਨੀਲੂ : ਕਿਉਂ ਤੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ? ਲਾਗਲੇ ਪਿੰਡ ਜਦੋਂ ਗੋਲੀ ਚੱਲੀ।

ਬੋਧਾ : ਨਹੀਂ ਤਾਂ।

ਨੀਲੂ : ਤੇ ਫੇਰ ਚਿੱਠੀ ਜਿਹੀ ਛੱਡ ਗਏ ਕਿ ਬਾਣੀਏ, ਇਥੋਂ ਭਜਾਉਣੇ ਨੇ ।
ਕਿਹੜੇ ਬਾਣੀਆ ? ਉਹ ਟੁੱਟੀ ਜਿਹੀ ਸੈਕਲ ਵਾਲਾ ਦੇਸੂ ਤੁਹਾਨੂੰ
ਬਾਣੀਏ ਦਿਸਿਆ ਜੋ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ 'ਚ ਸਾਰਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ
ਫੇਰੀ ਲਾ ਕੇ ਢਿੱਡ ਭਰਦਾ ਸੀ । ਜੀਹਦੀ ਸੈਕਲ ਦੀ ਘੰਟੀ ਸੁਣ ਕੇ
ਅਸੀਂ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਬੱਚੇ ਕੌਲੀਆਂ ਵਿਚ ਕਣਕ ਪਵਾ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦੇ
ਤੇ ਆਪਣੀ ਖੇਡ ਲਈ ਚਿੜੀਆਂ, ਤੋਤੇ, ਭਕਾਨੇ ਤੇ ਬੰਟੇ ਲੈਂਦੇ ।
ਦੇਸੂ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨਿੱਕੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ, ਜਿਹੜਾ ਦੂਰ ਰੋਣੀ ਸ਼ਕਲ
ਬਣਾ ਕੇ ਖਲੋਤਾ ਹੁੰਦਾ, ਜੀਹਦੇ ਘਰ ਕੌਲੀ ਦਾਣਿਆਂ ਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ,
ਉਹ ਉਹਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਭਕਾਨੇ ਦੇਂਦਾ ਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਸਿਆਸਤ ਨੇ ਉਸ
ਦੇਸੂ ਨੂੰ ਮਾਰਤਾ ।

ਬੋਧਾ : ਨੀਲੂ ਯਾਰਾ, ਚਲਦੀ ਲਹਿਰ 'ਚ ਕਈ ਗਲਤੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ
ਨੇ ਪਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਿ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਭੰਡਿਆ ਜਾਏ ।

ਨੀਲੂ : ਗਲਤ ਲਹਿਰ ਗਲਤ ਸੋਚਣੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਂਦੀਆਂ ਨੇ । ਤੇਰੇ ਵਰਗੇ
ਕੁਝ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੇ ਧਮਕੀ ਪੱਤਰ ਲਿਖਿਆ ਏ, ਮਾਰ ਦਿਆਂਗੇ, ਜੇਕਰ
ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣੋਂ ਨਾ ਹਟਿਆ । ਮੇਰੀ ਕਿਹੜੀ ਬੋਲੀ ਏ ਇਹੋ
ਨਾ ਕਿ ਨਿਹੱਥਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਰਵਾਇਤ
ਨਹੀਂ ।

ਬੋਧਾ : ਨੀਲੂ ਯਾਰਾ, ਹਾਲੀ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ, ਕਦੇ ਤੇਰੀਆਂ
ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਜੁਆਬ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਐਵੇਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਿਰ ਤੇ
ਕਫਨ ਬੰਨ੍ਹੀ ਫਿਰਦੇ, ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਤੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਧਿਆਨ ਦੇਣ
ਜੋਗੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰ ਨੇ ।

ਜੈਦੀ : (ਚਾਹ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ) ਹੋ ਗਈ ਸੁਲ੍ਹਾ ?

ਬੋਧਾ : ਮਾਸੀ ਸਾਡੀ ਲੜਾਈ ਕਦੋਂ ਸੀ । ਮੈਂ ਤਾਂ ਨੀਲੂ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਕੁਝ ਕੰਮ
ਲਾਉਣ ਆਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਗੱਲ ਕਿਧਰੇ ਹੋਰ ਹੀ ਤੁਰ ਪਈ ।

ਨੀਲੂ : ਕੀ ਕੰਮ ?

ਬੋਧਾ : ਮਾਂ ਰਾਜੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ, ਫਿਕਰ ਬਹੁਤ ਕਰਦੀ ਏ, ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੇ
ਤਾਂ ਪੁਲਿਸ ਹਰ ਵੇਲੇ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਏ, ਇਹੋ ਆਖਣ ਆਇਆ
ਸਾਂ ਕਿ ਵੇਲੇ ਕੁਵੇਲੇ ਲੰਘਦਾ ਤੂੰ ਉਹਦਾ ਹਾਲ ਪੁੱਛਦਾ ਰਹੀ ਤੇ
ਅੱਜ ਵੀ ਤੇਰਾ ਨਾਂ ਲੈਂਦੀ ਸੀ ਤੇ ਤੂੰ ਵੀ ਮਾਸੀ...ਅੱਜ ਤੁਰਨ ਵੇਲੇ
ਮੈਨੂੰ ਇੰਜ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ ਤੇ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ
ਵਿਚ ਉਡੀਕ ਰਹਿਣੀ ਏ ।

ਜੈਦੀ : ਚੱਲ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਬੋਲ ਨਾ ਕੱਢ ਮੂੰਹੋਂ ਸੁੱਖੀ ਸਾਂਦੀ, ਉਂਜ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ

ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹੋ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਗ਼ਰੇਬਾਨਾਂ ਵਿਚ ਘੱਟ ਮੂੰਹ ਪਾ ਕੇ ਵੇਖਦੇ ਹੋ, ਬਾਹਾਂ ਵਿਚਲੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਲਦੇ ਹੋ। ਮਾਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਤੁਸੀਂ ਬੜੇ ਕਠੋਰ ਹੋ।

ਬੋਧਾ : ਕੀ ਕਹਿੰਦੀ ਏਂ ਮਾਸੀ ?

ਨੀਲੂ : ਮਾਂ ਤੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਿਉਂ ਕਰਦੀ ਏਂ ?

ਜੈਦੀ : ਹਾਂ, ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਲੜਨ ਮਰਨ ਦੀ ਸਹੁੰ ਖਾਂਧੀ ਏ, ਸਦਕੇ ਤੁਹਾਡੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ, ਪਰ ਆਪਣੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਨਿਆਂ ਕਰੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨੀਂਦਰੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਜਾਗ ਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਏਨੇ ਜੋਗਾ ਕੀਤਾ ਏ, ਕਿਸੇ ਮਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਕਦੀ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਮੰਗਿਆ- ਪਰ

ਬੋਧਾ : ਮਾਸੀ ਮੈਂ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਕੁਝ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਬੰਦੇ ਦਾ ਕੋਈ ਧਰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜੈਦੀ : ਹਾਂ ਇਕ ਧਰਮ ਦੀ ਖਾਤਰ ਤੁਸੀਂ ਸਿਰ ਤੇ ਕਫ਼ਨ ਬੰਨ੍ਹਿਆਂ ਏ-ਪਰ ਪੁੱਤਰੋ ਤੁਸੀਂ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਘਰ ਦੇ ਧਰਮ ਦਾ ਵੀ ਖਿਆਲ ਕਰਿਆ ਕਰੋ। ਦੀਸੇ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਮੈਂ ਪੂਰਾ ਰੱਖਾਂਗੀ। ਤੂੰ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰ-ਇਕ ਮਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਇਕ ਮਾਂ ਹੀ ਸਮਝ ਸਕਦੀ ਏ-

*(ਬੋਧਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨੀਲੂ ਉਹਨੂੰ ਬਾਹਰ ਤੱਕ ਛੱਡਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਜੈਦੀ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੀ ਹੈ ਤੇ ਫੇਰ ਪੱਲੇ ਨਾਲ ਅੱਖਾਂ ਪੁੰਝਦੀ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਮੰਚ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ)*

ਬਾਬਾ : ਜੈਦੀ ਨੇ ਬੋਧੇ ਤੇ ਨੀਲੂ ਅੱਗੇ ਮਾਵਾਂ ਵਲੋਂ ਵਾਸਤਾ ਪਾਇਆ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹਰ ਇਕ ਮਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਸੀ। ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦਰਜਨਾਂ ਮਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸੋਗ ਸਭਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੰਤਿਮ ਅਰਦਾਸਾਂ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵੀ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਤਿਵਾਦੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਿਮ ਅਰਦਾਸਾਂ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵੀ ਛਪਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਨਿਹੱਥੇ, ਮਜ਼ਲੂਮ ਮਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲੋਕ-ਹੱਕਾਂ ਖਾਤਰ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਜਦੋਂ ਮਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਰੋਹ ਦਾ ਇਕ ਤੂਫ਼ਾਨ ਜਿਹਾ ਉੱਠਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੱਲ ਕਿਧਰੇ ਮੁਕਦੀ ਦਿਸਦੀ ਨਹੀਂ। ਪਾਖਰ ਵਰਗੇ ਸਿੱਧੜ ਸਵਾਲ-ਦਰ-ਸਵਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਕਿਸੇ ਲਈ ਵੀ ਦੇਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਏ।

(ਪਾਖਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ)

ਪਾਖਰ : ਆਹ ਵੇਖ ਲਵੋ ਬਾਬਾ ਜੀ, ਨਿਹਾਲੇ ਨੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਰੰਡੇਪਾ ਕੱਟਿਆ, ਰੰਡੇਪਾ ਕਟਦੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰੀ ਕਰਵਾਈ ਤੇ ਲਓ ਅੱਖ ਦੇ ਫੋਰੇ 'ਚ ਉਸ ਦੇ ਗੱਭਰੂ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਮੁਕਾ ਕੇ ਤੁਰਦੇ ਬਣੇ-ਅਖੇ ਹਮ ਨੇ ਵੱਖਰਾ ਮੁਲਕ ਬਣਾਉਣਾ ਏ। ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਹਉਕਿਆਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਕਦੀ ਮੁਲਕ ਉਸਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ?

ਬਾਬਾ ਜੀ ਬਿੱਕਰ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਕੋਹ ਕੇ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ? ਕੀ ਕਸੂਰ ਸੀ ਬਿੱਕਰ ਦਾ ? ਅਖੇ ਜ਼ੈਲਾ ਉਹਦੇ ਘਰ ਰਾਤ ਠਹਿਰਿਆ ਸੀ। ਜ਼ੈਲਾ ਜੀਹਨੇ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛੁਪਾਇਆ। ਉਹਦਾ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਧਰਤੀ ਦੇ ਇਸ ਟੋਟੇ ਨੂੰ ਬਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਕਦੀ ਵੀ ਇਨਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਾ ਤੇ ਉਹਦੇ ਲਈ ਬਦੁੰਕ ਚੁੱਕਣੀ ਪੈਣੀ ਏ-ਬਿੱਕਰ ਇਹ ਸ਼ਾਹਦੀ ਭਰਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜ਼ੈਲੇ ਨੇ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਨਿਹੱਥੇ ਤੇ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਕਾਲੇ ਬੂਟਾਂ ਦੀ ਧਾੜ ਨੇ ਬਿੱਕਰ ਨੂੰ ਆ ਕੇ ਘੇਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਬੂਹਿਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਉਹਨੂੰ ਧੂੰ ਕੇ ਲੈ ਗਏ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਹਦੀ ਲਾਸ਼ ਨਹਿਰ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਮਿਲੀ ਸੀ ਇਹ ਕਿਹੜੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋਇਐ ?

ਬਾਬਾ ਜੀ, ਆਪਣੇ ਪਿੰਡੋਂ ਪੰਡਤਾਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਮਾਸਟਰ ਬਣਿਐ, ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਦੇ ਕੇ, ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ 'ਚ ਸਿਪਾਹੀ ਭਰਤੀ ਹੁੰਦੈ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰੀ ਲਈ 40 ਹਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਤੇ ਹੋਰ ਚਪੜਾਸੀ ਲਈ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਰਿਸ਼ਵਤ ਲੋੜੀਂਦੀ ਏ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਏਕਤਾ ਤੇ ਅੰਖਡਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕੋਈ ਕਿਉਂ ਕਰੇ ? ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਜੀਣ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਜ ਹੈ ?

ਮਾਰ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮਾੜਿਆਂ 'ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਐ, ਉਥੇ ਦਿੱਲੀ ਦੰਗਿਆਂ 'ਚ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਿੱਖ ਸੁਆਣੀਆਂ ਵਿਧਵਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਵੇਖ ਲੈਣਾ ਅਮੀਰਾ ਦੀਆਂ ਕੋਠੀਆਂ 'ਚ ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨਗੀਆਂ-ਅਖੇ ਭਾਂਡੇ ਕਿਉਂ ਮਾਂਜਣਗੀਆਂ, ਪੰਥ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗਾ-ਸੁਆਹ ਕਰੇਗਾ, ਰਜ਼ਾਈਆਂ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਉਹ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵੰਡ ਲਈਆਂ। ਘਰੋਂ ਜਿਹੜਾ ਉਜੜ ਗਿਆ ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਹਿੰਦੂ ਏ ਸਿੱਖ ਏ ਧੱਕੇ ਹੀ ਖਾਏਗਾ-ਅਖੇ ਪਾਖਰਾ ਤੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹਨੇਰੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੇਗਾ, ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਗੱਲ ਦੇਖ ਲੈ, ਦੋ ਗਰੀਬ ਸਿੱਖ ਟੱਬਰ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ

ਉਜੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਆਏ, ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਕੀਤੀ ਸੀ ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ? ਕਿਸੇ ਨੇ ਦਰੀ, ਰਜ਼ਾਈ, ਚਾਦਰ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਦਾਣੇ, ਕਿੰਨਾ ਕੁਝ ਦਿੱਤਾ, ਪੰਚਾਇਤ ਘਰ 'ਚੋਂ ਦੋ ਕਮਰੇ ਦਿੱਤੇ- ਆਹੋ ਦਿੱਤੇ ਪਰ ਅਜੇ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਮਸੇ ਟੱਪੇ ਸਨ, ਪਿੰਡ 'ਚ ਕਿੰਨਿਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ ਵੱਲ ਅੱਖਾਂ ਟੱਡ ਕੇ ਵੇਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਆਖਿਰਕਾਰ ਦੋਨੋਂ ਟੱਬਰ ਪਿੰਡ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤਾ ਨੁੱਕ ਸੁੱਕ ਪਿੰਡ ਹੀ ਛੱਡ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਤੁਰ ਗਏ-ਓਏ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਸਾਉਣ ਜੋਗੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਜਾੜੇ ਦੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤੀਆਂ ਕਿਉਂ ਚਲਾਉਂਦੇ ਹੋ ? ਘਰੋਂ ਜਿਹੜਾ ਉੱਜੜਿਆਂ ਧੱਕੇ ਹੀ ਖਾਵੇਗਾ ਭਾਵੇਂ ਹਿੰਦੂ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਸਿੱਖ ।

: ਬਾਬਾ ਜੀ ਭੱਠੇ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਲਈ ਜਾ ਲੁੱਟਿਆ । ਮਾਰਿਆ ਕੌਣ ਗਿਆ । ਭੱਠੇ ਦਾ ਮੁਨਸ਼ੀ, ਤੇ ਲੱਛੇ ਸੇਠ ਨੇ ਫਰੀਦਾਬਾਦ ਜਾ ਕੇ ਭੱਠਾ ਲਾ ਲਿਆ-ਇਹ ਭਲਾ ਕੀ ਸੂਰਤਗਤੀ ਹੋਈ ।

: ਤੇ ਬਾਬਾ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਵੇਖ ਲਵੋ, ਸਰਦਾਰ ਹੱਟੀ ਵਾਲੇ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਉੱਜੜ ਕੇ ਆਏ ਤੇ ਮੰਡੀ ਜਾ ਕੇ ਵੇਖੋ, ਕੇਰਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਥੋਕ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਬਣਾਈ ਤੇ ਮੁੜ ਲੁੱਟਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਇਹ ਲੱਛੂ, ਕੱਛੂ, ਕੋਹਲੀ ਸੋਹਲੀ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਆ-ਅਖੇ ਪਾਖਰਾ ਤੇਰਾ ਕੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਲੁੱਟ ਲਿਆ ? ਬਾਬਾ ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਲੋੜ ਹੀ ਇਕ ਤੇੜ ਲਾਂਗੜ ਦੀ, ਚਵਾਨੀ ਭਾ ਵੱਧ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕੀ ਫਰਕ ਪੈਣਾ ਏ, ਪਰ ਚਵਾਨੀ ਚਵਾਨੀ ਕਰਦਿਆਂ ਅਗਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੋਠੀਆਂ ਪੈ ਗਈਆਂ-

: ਤੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਇੱਥੇ ਇਕੋ ਏ, ਦਾਅ ਮਾਰੋ, ਗਰੀਬ ਨੂੰ ਰਗੜਾ ਚਾੜ੍ਹੋ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵੱਲ ਕਿਸੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ । ਖਾਮਖਾਹ ਦੀ ਠੁੱਚ ਠੁੱਚ ਲਾਈ ਹੁੰਦੀ ਏ ।

(ਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲਦਾ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)

ਬਾਬਾ : ਤੇ ਜਦੋਂ ਪਾਖਰ ਦੇ ਸਵਾਲ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਵਾ ਵਿਚ ਗੂੰਜ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਨੀਲੂ ਜਦੋਂ ਸਕੂਲੋਂ ਪਰਤਿਆ ਤਾਂ ਜੈਦੀ ਨੇ ਇਹ ਖਬਰ ਸੁਣਾਈ ।

(ਬਾਬਾ ਸਟੇਜ ਤੋਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ-ਪਹਿਲੇ ਨੀਲੂ ਤੇ ਫੇਰ ਜੈਦੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ । ਫਟੇ ਹਾਲ)

ਨੀਲੂ : ਕੀ ਹੋਇਆ ਮਾਂ ?

ਜੈਦੀ : ਵੇ ਪੁੱਤਾ ਕੀ ਦੱਸਾਂ-ਅੱਜ ਸਵੇਰੇ ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਸਕੂਲ ਤੁਰਿਆ ਹੀ ਸੀ, ਮਸਾਂ ਲੱਛੂ ਦੇ ਭੱਠੇ ਕੋਲ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਜੀਪ ਆਈ, ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਟਰੱਕ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜੀਪ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਅਫ਼ਸਰ ਉਤਰੇ, ਭੂਸਰੇ ਭੂਸਰੇ। ਬੋਧੇ ਦੇ ਲਾਣੇ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਘਰ ਦੇ ਵਿਹੜੇ 'ਚ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਅਫ਼ਸਰਾਂ 'ਚੋਂ ਇਕ ਨੇ ਕਿਹਾ-ਕਲ੍ਹ ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲੇ 'ਚ ਚਾਰ ਦਹਿਸ਼ਤ-ਪਸੰਦ ਮਾਰੇ ਗਏ ਨੇ, ਤਿੰਨ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਏ, ਚੌਥਾ ਵੇਖ ਲਵੋ ਕਿਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਬੋਧਾ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਨੀਲੂ : ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਕਿਉਂ ਕਿਹਾ ?

ਜੈਦੀ : ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਉਹਦਾ ਸਰੀਰ ਖਿੰਡ ਪੁੰਡ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੋਧੇ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਬੋਧੇ ਦੀ ਇਕ ਸਾਬਤ ਬਾਂਹ ਨੂੰ ਲਾਸ਼ ਕੋਲੋਂ ਚੁੱਕਿਆ ਤੇ ਫੇਰ ਇਕਦਮ ਦਹਾੜ ਮਾਰੀ। ਉਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੱਭਰੂ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਛਲਨੀ ਹੋਇਆ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ।

ਨੀਲੂ : ਮਾਸੀ ਨੇ ਬੋਧੇ ਦੀ ਬਾਂਹ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ?

ਜੈਦੀ : ਵੇ ਨੀਲੂ ਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂਕਿਵੇਂ ਭੁੱਲ ਜਾਣ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗਲ ਲਪੇਟ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਾਰ ਸੁਰਗ ਵਰਗਾ ਸੁਖ ਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਏ।

ਨੀਲੂ : ਚੱਲ ਮਾਂ-ਇੱਥੇ ਨਾ ਖਲੋਈਏ, ਬੋਧੇ ਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਲੋੜ ਏ। ਬੋਧੇ ਨੇ ਮੇਰੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਇਹ ਕੰਮ ਲਾਇਆ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਪਿੱਛੇ ਮਾਸੀ ਦਾ ਮੈਂ ਖਿਆਲ ਰੱਖਾਂਗਾ। ਹਾਂ-ਹਾਂ ਮੈਂ ਖਿਆਲ ਰੱਖਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਹੀ ਤਾਂ ਪੁੱਤ ਹਾਂ ਉਹਦਾ।

(ਦੋਨੋਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਬਾਬਾ ਜੀ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ)

ਬਾਬਾ : ਨੌਜਵਾਨ, ਆਪਣੀ ਦੋਸਤੀ ਦੇ ਨਾਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸੌਂਪਣੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੌਤ ਦੀ ਖੇਡ ਖੇਡਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਅਥਾਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 'ਪੰਜਾਬ ਜੀਂਦਾ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂਅ ਤੇ' ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂਅ ਤੇ ਜਿਉਂਣ ਵਾਲਾ ਅੱਜ ਮੌਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਕਿੱਥੋਂ ਲੈ ਆਇਆ। ਮੌਤ ਨਾਲ ਕਰਨ ਮਖੌਲ ਗੱਭਰੂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ, ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ ਤਾਂ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਬਲ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਮੌਤ ਦਰ ਮੌਤ ਦਾ ਸਿਆਪਾ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਕਿੱਥੋਂ ਸਹੇੜ ਲਿਆ ? ਮੈਂ ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੋਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਵਾਪਰ

ਗਿਆ, ਜੋ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਾਪਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਬੋਧੇ ਦਾ ਨੀਲੂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮਾਰਿਆ ਜਾਣਾ। ਬੋਧੇ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ੱਕ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ ਕਿ ਨੀਲੂ ਨੇ ਹੀ ਬੋਧੇ ਦੀ ਮੁਖਬਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਨੀਲੂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਐਕਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੈਦੀ ਨੂੰ ਇਹ ਮਨਹੂਸ ਖਬਰ ਦੇਣ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਵੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਮੇਰੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਲਾਇਆ ਹੈ—

(ਬੋਧੀ ਦੇਰ ਚੁੱਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਏਧਰ ਉਧਰ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਜਾ ਕੇ ਆਵਾਜ਼ ਦੌਂਦਾ ਹੈ)

ਬਾਬਾ : ਜੈਦੀਏ।

ਜੈਦੀ : ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ।

ਬਾਬਾ : (ਚੁੱਪ)

ਜੈਦੀ : ਬਾਬਾ ਜੀ ਬੋਲਦੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ?

ਬਾਬਾ : ਮੈਂ ਜੋ ਬੋਲਾਂਗਾ, ਤੂੰ ਸੁਣ ਨਹੀਂ ਸਕੇਂਗੀ।

ਜੈਦੀ : (ਚੁੱਪ)

ਬਾਬਾ : ਨੀਲੂ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਜਿਸ ਗੱਲ ਦਾ ਤੈਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਉਹ ਸੱਚ ਹੋ ਗਈ ਏ, ਸਕੂਲੋਂ ਪਿੰਡ ਆਉਂਦਿਆਂ... ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਉਹਦੇ ਬੋਝੇ ਵਿਚ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ—ਅਸੀਂ ਇਕ ਮੁਖਬਰ ਨੂੰ ਸੋਧਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨੇ ਸਾਡੇ ਆਗੂ ਸ਼ਹੀਦ ਬੋਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੁਖਬਰੀ ਕੀਤੀ ਸੀ।

(ਜੈਦੀ ਬਲੈਂਕ ਦੇਖਦੀ ਹੈ—ਇਕ ਚੀਖ ਮਾਰਦੀ ਹੈ। ਫੇਰ ਇਕ ਛਾਤੀ ਤੇ ਫੇਰ ਦੂਜੀ ਛਾਤੀ ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਦੀ ਹੈ—ਓਏ ਮੇਰੇ ਨੀਲੂਆ, ਓਏ ਮੇਰੇ ਬੋਧਿਆ)

ਬਾਬਾ : ਤੇ ਦਰਸ਼ਕੋ ਮੇਰੀ ਕਹਾਣੀ ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਮੁਕਦੀ ਹੈ—

ਪਿੱਛੋਂ ਬੋਲ : ਇਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਉਦਾਸ ਦਿਨ, ਕੋਈ ਚੰਦਰਾ ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਵਾਹ ਗਿਆ ਕਿ ਕੁਝ ਸੁਣਨਾ, ਬੋਲਣਾ ਤੇ ਕਹਿਣ ਇਸ ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਸਰਾਪ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸਮਾਪਤ